

pr. H. Nowak
IX '97

Emilia Kłuski

18.01.2005

FUNDACJA GENERAL ELŻBIETY ZAWACKIEJ
Muzeum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej
oraz Wojskowej Służby Polek
0 Toruń; ul. Podmurna 93, tel. 0048 52 65 22 186
e-mail: fapak@wp.pl; www.zawacka.pl
NIP 956 16 25 127; REGON 870502736
KRS 00000 41692
Nr-ku 82 1090 1506 0000 0000 5002 0244

nrk:

Wacław Martin
ul. Mickiewicza
Toruń

Toruń
„Grunwald” - PAB
PAL
++ Mańkowski Walerian
ps. „Grozny”
N: 891/1592 Pom.

SPIS ZAWARTOŚCI
TECZKI

Mankowski Walerian

J:K-891/1592 Tom

Tom "Grunwald" - DAP

I./1. Relacja k. 9 s. 1-9

I./2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące relatora k. 10 s. 1-10

I./3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące relatora k. 2 s. 1-2

II. Materiały uzupełniające relację k. 5 s. 1-6

III./1. Materiały dotyczące rodziny relatora —

III./2. Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —

III./3. Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —

III./4. Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 —

III./5. Inne ...

IV. Korespondencja

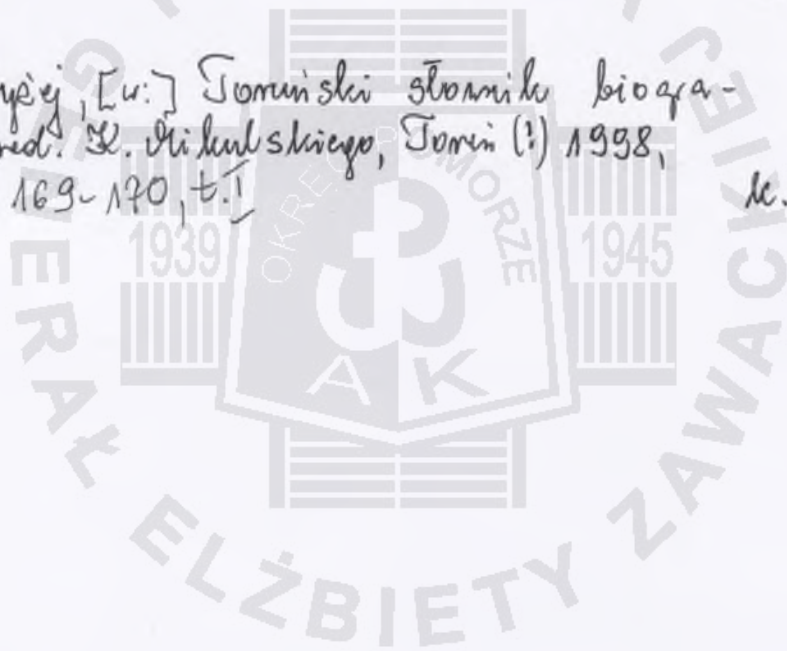
.....
.....
.....

V. Nazwiskowe karty informacyjne k. 27

VI. Fotografie *dwie ikony grafii*

II. Materiały uzupełniające relacje: Marcinkowski Walerian

1. ant. Wł. Semy- Kisielskiego (bez podania źródła)
- kserokop. k. 1 s. 1
2. ant. pt. "Ruch oporu na Pomorzu w okresie
okupacji" (bez źródła), kserokop. k. 1 s. 2
3. H. Maciejewska-Marcinkowska, biogram Marcinkowskiego
Waleriana, [w:] Stou. biograficzny koms. pomor.
1939-1945, cz. 4, Wypł. FAPAK t. XVIII, Tomii 1998,
kserokop. k. 2 s. 3-4
4. H. .... jak myj, [w:] Tomijski słownik biogra-
ficzny, pod red. H. Mikulskiego, Tomii (?) 1998,
kserokop., s. 169-170, t. I k. 1 s. 6

Wydaje się, że ustawienie podziemnych organizacji pomorskich w jakiejś chronologicznej kolejności ich powstawania w okresie okupacji jest rzeczą niemożliwą. Zbyt wiele ich powstawało w identycznym czasie i w różnych miejscowościach. Jedne z nich rozrastały się z czasem w większe, a nawet masowe organizacje, o których pamięć przetrwała. Inne znów ginęły do ostatniego człowieka i niewiele o nich wiemy.

Odtworzenie historii tych organizacji jest tym bardziej trudne, że na Pomorzu obowiązywała zasada: jak najmniej wiedzieć o pracy konspiracyjnej innych.

Nie ulega wątpliwości, że pierwszymi żołnierzami ruchu oporu na Pomorzu byli członkowie grup dywersyjno-szturmowych, którzy po walkach wrześniowych zeszli do podziemia. Należy więc przypuszczać, że to właśnie oni i nie objęci działaniami wojennymi członkowie rozwiązanego „Związku Jaszczurczego” tworzyli zręby pierwszych pomorskich organizacji podziemnych, które powstawały samorzutnie w różnych miejscowościach i działały zupełnie niezależnie od siebie.

Pierwszą organizacją podziemną zbudowaną na innych zasadach, działającą planowo i mającą w przyszłości objąć swoim zasięgiem cały teren Pomorza był „Grunwald”. Organizacja ta założona latem 1939 r. była podzielona na dwa zasadnicze niezależne piony. Jednym z nich były opisywane poprzednio grupy szturmowo-dywersyjne, a dru-

Gdańsku, miały wystąpić czynnie, opanaować miasta i główne węzły komunikacyjne, zabezpieczyć zakłady przemysłowe i przejąć władzę przez polską administrację terenową.

Kierownikiem wydziału wojskowego organizacji został mjr Cyrklewicz, wydziału administracji cywilnej: Ciesielski i Antczak, a wydziału wywiadu por. Włodarczyk.

Sztab „Grunwaldu” początkowo zlokalizowany był na Pomorzu, ale w początku 1940 r. ze względu na zagrażające niebezpieczeństwo został częściowo przeniesiony do Warszawy. Nawiązanie kontaktu ze zorganizowanymi przed wojną placówkami „Grunwaldu” w terenie nie było rzeczą prostą.

Najłatwiej stosunkowo poradzono sobie z organizacją Torunia i okolic. W ciągu kilku miesięcy sformowano tam 7 kompanii piechoty i służbę sanitarną, której szefem został ppor. dr Marian Żurawski.

Cały teren Pomorza został podzielony na inspektoraty, które obejmowały trzy lub cztery powiaty, a w poszczególnych miejscowościach, zależnie od ich wielkości, organizowano drużyny, plutony lub kompanie. Oddziały te dysponowały bronią pozostałą po walkach wrześniowych, zdeponowaną w zakonspirowanych magazynach. Komendantem najlepiej zorganizowanego rejonu toruńskiego był por. Walerian Mańkowski.

Główny wysiłek organizacji w tym czasie szedł w kierunku zabezpieczenia zagrożonych ludzi. Duży nacisk położono na pracę propagandową. Zorganizowano regularne nasłuchy radiowe bry-

Nie mniej niepokojące były dla nich próby „Grunwaldu” mające na celu scalenie mniejszych, a tak licznych na Pomorzu podziemnych organizacji w jedną zwartą całość.

Wszystko to spowodowało ogromną aktywność gestapo i współpracujących z nią organizacji.

Pierwszym niemieckim sukcesem było uzyskanie wiadomości o rozmowach przedstawicieli „Grunwaldu” z kierownictwem toruńskiej organizacji „Batalion śmierci”.

Przy aresztowanych przez gestapo przedstawicielach „Batalionu śmierci” znaleziono spis członków tej organizacji.

Jeszcze tej samej nocy „Batalion śmierci” przestał istnieć. Uratowało się tylko dwóch ludzi. Z organizacji „Grunwald” aresztowany został tylko Aleksander Wroński, który brał udział w rozmowach.

Poza nim nie aresztowano nikogo. Świadczyło to o dobrej konspiracji „Grunwaldu” i wspaniałej postawie aresztowanego w czasie śledztwa.

Dalsze aresztowania nie nastąpiły i okres późnej wiosny oraz lata 1940 roku był okresem wzmoczonej działalności „Grunwaldu”.

Jest rzeczą ciekawą, że klęska wojsk sprzymierzonych we Francji w czerwcu 1940 r. i ciężka sytuacja Anglii nie wpłynęła hamująco na działalność pomorskich organizacji podziemnych.

Nie tylko przybierały one na sile, ale zaczęły przechodzić z działań obronnych do zaczepnych. Jak widać, w o-

Pomorski ruch oporu w walce z hitleryzmem

GRUNWALD

KONTYNUUJĄC DALSZY CIĄG CYKLU: POMORSKI RUCH OPORU W WALCE Z HITLERYZMEM, DRUKUJEMY KOLEJNY ODCINEK, O PIERWSZEJ PODZIEMNEJ ORGANIZACJI W DNIACH OKUPACJI.

Strafexekution in Graudenz

Am 29. X. 1939 12 Uhr mittags
10 Geiseln

Sonntag, d. 29. X. 1939 12 Uhr mittags

10 Geiseln

aus dem Marktplatz an der Hauptstrasse
Graudenz

Sonntag, den 29. Oktober 1939

Der Führer des „Graudenz-Bezirkskomitee“

Exekucja karna w Graudenz

Am Sonntag, den 29. X. 1939
10 Geiseln

am Sonntag, den 29. X. 1939

10 Geiseln

10 Geiseln

aus dem Marktplatz an der Hauptstrasse
Graudenz

Sonntag, den 29. Oktober 1939

gim – przewidzianym na okres okupacji – kadra organizacyjna przyszłego podziemia pomorskiego.

Do tego drugiego pionu, oprócz młodzieży, należeli wytypowani przez władze wojskowe członkowie „Federacji Związków Obrony Ojczyzny”.

Istnienie konspiracyjnego „Grunwaldu” na Pomorzu nie mogło być tajemnicą dla ludzi przewidzianych do zorganizowania ogólnopolskiego ruchu oporu. Trudność polegała na dotarciu emisariuszy z Warszawy do zakonspirowanych działaczy „Grunwaldu”. Trudności te jednak zostały pokonane i w pierwszych dniach października 1939 r. odbyło się w Toruniu pierwsze zebranie przedstawicieli „Grunwaldu”.

Brali w nim udział: mjr Juliusz Cyrklewicz, wysłannik Warszawy, oraz pomorscy działacze „Grunwaldu”: Wacław Ciesielski, Antoni Antczak, Roman Dalkowski, Antoni Tycner i por. Franciszek Włodarczyk. Poseł Józef Mazur z Grudziądza był już rozstrzelany przez Niemców a Henryk Wolski uwięziony.

Na naradzie tej zgodnie z wymogami sytuacji postanowiono zmienić dotychczasową strukturę organizacji i przekształcił „Grunwald” w powstańczą organizację konspiracyjną. Głównym celem było przygotowanie masowego powstania, które miało wybuchnąć na Pomorzu mniej więcej w połowie 1940 roku, w momencie klęski III Rzeszy poniesionej na froncie zachodnim. Utworzone do tego czasu zbrojne oddziały „Grunwald”, w oparciu o placówki terenowe w Toruniu, Bydgoszczy, Grudziądzu, Chojnicach, Tucholi, Tczewie, Pucku, Starogardzie, Wejherowie, Kartuzach, Kościerzynie, Świeciu, Chełmie, Brodnicy, Lubawie oraz w Gdyni i

tyjskich i francuskich rozgłośni, które w formie komunikatów zamieszczano w konspiracyjnej gazecie „Wolna Polska” wydawanej w Toruniu oraz w ulotkach kolportowanych przez placówki terenowe.

Najcenniejszą rzeczą prowadzoną przez „Grunwald” było zbieranie wiadomości o eksternistycznych zarządzeniach władz hitlerowskich i prześladowaniu ludności polskiej. Wiadomości te przesłane do Warszawy lub Poznania były przekazywane dalej na zachód i tam publikowane w różnojęzycznej prasie.

Były to pierwsze wiadomości, jakie ukazały się w prasie światowej w 1939 r. o zbrodniach hitlerowskich popełnionych na Pomorzu.

I to w pełni wiarygodne, nawet dla powątpiewających Anglików i Amerykanów, bo podbudowane fotokopiami, a nawet oryginalnymi dokumentami niemieckimi, zdobytymi przez komórkę wywiadowczą „Grunwaldu”.

ROZBICIE ORGANIZACJI PRZEZ GESTAPO

Działalność „Grunwaldu” nie mogła ująć uwadze gestapo dysponującego na Pomorzu olbrzymią ilością szpicli i konfidentów. Nie uszły też uwadze placówki bydgoskiej Abwehry. Niemców denerwowała sama nazwa „Grunwald”, którą uważali za polską prowokację. Nie mówiąc o działalności wrogiej dla III Rzeszy. Denerwowały ich również publikacje o zbrodniach hitlerowskich drukowane w prasie na zachodzie i niepokoiły kontakty nawiązywane przez pomorską organizację poza terenem Pomorza.

stateczne zwycięstwo hitlerowskiej Rzeszy nikt na Pomorzu nie wierzył.

W tym okresie organizacja „Grunwald” rozbudowała swoje oddziały wojskowe, administrację cywilną i zorganizowała szeroką sieć łączności, starając się uruchomić własne stacje radiowe nadawczo-odbiorcze.

I wtedy nastąpiło uderzenie.

W listopadzie 1940 r. agenci gestapo wykryli komórkę „Grunwaldu” w Brodnicy. Aresztowano jej kierownika oraz kilkudziesięciu członków. Natychmiastowe badania i tortury przyniosły wyniki. W połowie listopada aresztowano w Toruniu kierownictwo „Grunwaldu”. Wacław Ciesielski, Roman Dalkowski, Franciszek Włodarczyk, Walerian Mańkowski i Jan Maselkowski znaleźli się w lochach gestapo. Jednocześnie nastąpiła fala aresztowań, która objęła członków „Grunwaldu” na całym Pomorzu. Nie było jednej miejscowości, w której ktoś nie byłby aresztowany.

Z kierownictwa „Grunwaldu” uratowali się tylko Antczak i Antoni Tycner, którzy przebywali w tym czasie poza terenem Pomorza.

Pierwsza pomorska organizacja podziemna „Grunwald” licząca kilkanaście tysięcy członków, która działała w okresie największego nasilenia terroru okupanta, została doszczętnie rozbita i przestała istnieć.

Jej ocalałi z pogromu członkowie przeczekali najtrudniejszy okres i zaczęli wstępować do innych podziemnych organizacji.

WŁADYSŁAW LENY-KISIELEWSKI

„Panorama Polnoy” ?

8. 2

Ruch oporu na Pomorzu w okresie okupacji

Tygodnik „Panorama Północy” zamieszcza cykl publikacji pt. „Pomorski ruch oporu w walce z hitleryzmem”. Autorem tych interesujących prac jest były dziennikarz toruński z lat 1945/47 Władysław Leny-Kisielewski.

W numerze lipcowym pisze on o pierwszej podziemnej organizacji z czasów okupacji — „Grunwald” mającej swoje placówki w Toruniu. Kierowali nią m. in. Wacław Ciesielski, Antoni Antczak, Roman Dalkowski, Antoni Tyrcner, Franciszek Włodarczyk, Henryk Wolski i Józef Mazur. W początkach 1940 r., sztab „Grunwaldu” ze względu na zagrażające niebezpieczeństwo, został częściowo przeniesiony do Warszawy. Autor wspomina, że szefem służby sanitarnej „Grunwaldu” był znany toruński lekarz dr Marian Żurawski, komendantem rejonu Walerian Mańkowski. (e)

FUNDACJA

3

Mańkowski Walerian ps. „Groźny” (1892-1958)
kmdt pionu wojskowego na miasto i pow. Toruń organizacji „Grunwald”

Urodzony 26 III 1892 r. w Kozubcu pow. Września; syn Ludwika, rolnika, powstańca z 1863 r. i Józefy z d. Pawlak. Naukę w gimnazjum rozpoczął w Miłosławiu woj. poznańskie, a następnie kontynuował w Gnieźnie. Powołany do armii niemieckiej 4 X 1913 r., służył w niej do chwili dostania się, w stopniu sierżanta, do angielskiej niewoli w dniu 18 VIII 1918 r. (brał udział w bitwie pod Ypres, odznaczony krzyżem żelaznym II kl. w grudniu 1916 r.). Do wojska polskiego – armii gen. J. Hallera – wstąpił we Francji 29 I 1919 r. i z armią tą powrócił do kraju. Praktyczną wiedzę wojskową uzupełnił dokształcając się kolejno w Warszawskiej Szkole Podchorążych (maj – sierpień 1920 r.) i w Centralnej Szkole Strzeleckiej w Toruniu (wrzesień 1923, grudzień 1928 r.). Jako zawodowy oficer WP służył w 63 pp w Toruniu do 31 V 1930 r., do czasu przeniesienia (na podstawie orzeczenia komisji wojskowo-le-

Stow. biograficzny konspiracji pomorskiej 1938-1945, 2.4
Wyd. FASAK t. XVII, Toruń 1998

karskiej) w stopniu por. w stan spoczynku. Jako cywil początkowo pracował w Wydziale Finansowym Zarządu Miejskiego w Toruniu. W 1939 r. objął stanowisko kierownika Klinkierni – Cegielni na Rudaku.

Z chwilą wybuchu wojny został zmobilizowany. Objął dowództwo komp. Junaków z Torunia, z którą walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji stolicy, 30 IX 1939 r. powrócił do Torunia. Wkrótce, bo w październiku tegoż roku, nawiązał kontakt z mjr. M. Cerklewiczem, odtwarzającym na Pomorzu struktury „Grunwaldu”, jako organizacji o charakterze cywilno-wojskowym i przygotowującym je do powstania. Mańkowski został powołany do pracy w sztabie „Grunwaldu”, przyjął ps. „Groźny” i jako członek sztabu brał udział w zebraniach organizacyjnych (m.in. w mieszkaniu Heleny i Edwarda Schneiderów przy ul. Grudziądzkiej 55). Wiosną 1940 r. objął funkcję kmdta pionu wojskowego „Grunwaldu” na teren miasta i pow. Toruń. Zajął się organizacją struktur „Grunwaldu” na tym terenie; podzielił miasto na osiem rejonów, zorganizował siedem kompanii bojowych i wyznaczył ich dców, a także utworzył oddziały do zadań specjalnych (dywersyjny, do obrony Wisły, do spraw socjalnych). Zakończywszy wstępne sprawy organizacyjno-kadrowe, Mańkowski zajął się sprawą zdobywania, gromadzenia i przechowywania broni i amunicji, opracowywaniem działań dywersyjnych, zbieraniem informacji o charakterze wojskowym, prowadzeniem przygotowań do uruchomienia radiostacji wojskowej. Nawiązał i utrzymywał kontakt z oficerami organizującymi struktury ZWZ i ODR na Pomorzu, tj. z Józefem Chylińskim i Sylwanem Stankiewiczem. Dalsza działalność konspiracyjna Mańkowskiego została przerwana wskutek fali aresztowań przeprowadzonych przez gestapo wśród kierownictwa „Grunwaldu”. Został aresztowany dnia 18 XI 1940 r. równocześnie z Wacławem Ciesielskim, Romanem Dalkowskim, Franciszkiem Włodarczykiem. (Aresztowania trwające do wiosny 1941 r. doprowadziły do ostatecznego rozbicia struktur tej organizacji). Mańkowski przeszedł ciężkie śledztwo w toruńskim gestapo w dniach 18-28 XI 1940 r. Po śledztwie osadzony został w Stutthofie i więziony tam od marca 1940 r. do 15 I 1945 (nr obozowy 10542). W dniu 27 I 1945 r. uciekł z transportu ewakuacyjnego i pod koniec marca wrócił do Torunia.

Początkowo podjął pracę jako kierownik klinkierni miejskiej, następnie w 1946 r. został naczelnikiem Wydziału Finansowego w Zarządzie Miejskim, a w latach 1953-1957 pracował w Gazowni Miejskiej. Społecznie działał jako przewodniczący Komitetu Rodzicielskiego LO nr I w Toruniu oraz jako przewodniczący Komitetu Badań Szkół. Na początku 1958 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 13 IV 1958 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym św. Jakuba.

AP Toruń, Akta MRN i ZM 1940-50, sygn. 872, s. 102; MSt., Rel. t. XX, s. 161, t. XXII, s. 141; AP AK, T.; Bednarski A., Gruss J., Mańkowski W., Przybyła A., Schneider E., Schneider H.; Ciechanowski K., *Ruch oporu...*; Gąsiorowski A., *Geneza...*, s. 72, 73, 80; *Sł. Konsp. Pom...*, cz. 1, cz. 3.

Hanna Maciejewska-Marcinkowska

6

MAŃKOWSKI WALERIAN (1892-1958), pseud. Groźny, por. WP, urzędnik, działacz konspiracji.

Ur. 26 III w Kozubcu k. Wrześni, syn Ludwika i Józefy z d. Pawlak. Pochodził z rodziny ziemiańskiej, ojciec był powstańcem z 1863. M. uczył się w Miłosławiu, pow. Września, nast. w gimn. w Gnieźnie. W październiku 1912 powołano go do wojska pruskiego, brał udział w I wojnie światowej; w 1916 został odznaczony Krzyżem Żelaznym. W t.r. walczył pod Ypres. Od sierpnia 1918 do lutego 1919 przebywał w niewoli angielskiej, nast. we Francji wstąpił do armii gen. J. Hallera, z którą powrócił do Poznania. Od maja do sierpnia 1920 był słuchaczem Szkoły Podchorążych Piechoty w Warszawie, nast. wziął udział w wojnie pol.-bolszewickiej. W 1921-3 pracował jako instruktor Szkoły Podoficerskiej w Grudziądzu, gdzie ożenił się z Gertrudą Górską. Od 1923 zamieszkał w Toruniu (do wojny przy pl. św. Katarzyny); był oficerem 63. pp. Po przejściu do rezerwy w stopniu por., w maju 1930 pracował jako urzędnik w Wydz. Finansowym Zarządu Miejskiego (1930-8), nast. był kier. klinkierni-cegielni na Rudaku (1938-9). Zmobilizowany w sierpniu 1939 z przydziałem na dowódcę Baonu PW, walczył wraz ze swoimi junakami nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji stolicy wrócił 30 IX 1939 do Torunia. Podczas okupacji mieszkał wraz z rodziną przy ul. Piaskowej. W październiku 1939 nawiązał kontakt z mjr. M. Cerkiewiczem, pseud. Bończa, odtwarzającym na Pomorzu rozbitą wskutek działań wojennych sieć organizacji dywersyjno-sabotażowej „Grunwald”. W listopadzie 1939 postanowiono przekształcić „Grunwald” w konspiracyjną organizację cywilno-wojskową, przygotowującą do powstania. M. wszedł w skład sztabu. Od wiosny 1940 pod pseud. Groźny pełnił funkcję kmdta pio-

*Tomu bliżej stos. biograficzny, pod red. dr. Sibińskiego,
Toruń 1998, t.I s. 169-170*

nu wojskowego „Grunwaldu” na m. i pow. Toruń. Podzielił miasto na 8 rejonów, zorganizował 7 kompanii bojowych (przewidywany stan ok. 340 osób), mianował dowódców kompanii, utworzył specjalne oddziały (dywersyjny, do obrony Wisły oraz ds. socjalnych). Zajmował się także gromadzeniem i magazynowaniem broni i amunicji, planami dywersji i sabotażu, wywiadem wojskowym, przygotowaniem do uruchomienia radiostacji wojskowej. Utrzymywał kontakt z oficerami tworzącymi na Pomorzu ZWZ (Józef Chyliński) i ODR (Sylwan Stankiewicz). 18 XI 1940 Gestapo aresztowało trzon kierowniczy „Grunwaldu” (W. Ciesielski, R. Dalkowski, F. Włodarczyk, W. Mańkowski). M. więziony i przesłuchiwany był w Toruniu (18-28 XI 1940), w Grudziądzu (28 XI 1940-10 III 1941). Ostatecznie osadzono go w obozie Stutthof, gdzie był więziony od 10 III 1941 do 15 I 1945 (nr obozowy 10542). 27 I 1945 uciekł z kolumny ewakuacyjnej podczas „marszu śmierci” i 30 III 1945 dotarł do Torunia. Powrócił do kierowania klinkiernią na Rudaku (1945-6), nast. był kier. Wydz. Finansowego ZM (do lipca 1950), w 1950-1 pracował w Banku Komunalnym, a do przejścia na emeryturę w 1958 był księgowym w Gazowni Miejskiej. Zm. 13 IV 1958, pochowany został na cmentarzu św. Jakuba w Toruniu. Miał sześcioro rodzeństwa (Władysław, Emilia, Stanisław, Marian, Leon, Zofia) oraz troje dzieci: Danutę (ur. 1923), Zbigniewa (ur. 1924) i Marię (ur. 1937).

Ciechanowski K., *Ruch oporu na Pomorzu. 1939-1945*, Warszawa 1972 s. 80, 81, 85; Gąsiorowski A., *Geneza i początki ruchu oporu na Pomorzu Gdańskim*, Gdańsk 1991 s. 72, 73, 80; - APT, MRN i ZM, sygn. 872 s. 102; APAK Tor, t.os.: Bednarski A. (rel. wł.); Gruss J. (odpis rel.); Mańkowski W. (rel. T. Czyżniewskiego, kserokopie dok.); Przybył A. (odpis rel.); Sznajder H. (rel. wł.); Zalewski T. (rel. wł.); AMSt., Rel. t. XX s. 161, t. XXII s. 141; Archiwum rodzinne W. Mańkowskiego (własność wnuka Dariusza Martina); inform. B. Skrobackiej.

(Hanna Maciejewska-Marcinkowska)

I/ 1. Relacje - Marikowski Walerian

1. - o W. Marikowskim spisanie przez Tadeusza
Czajniczkiego k. 3 s. 1-3

2. - własny życiorys (kserokopie rps)
z 28.07. 1949 r. k. 1 s. 4

3. - próba biogramu aut. H. Marinko-
wskiej dla TSZ k. 5 s. 5-9

Wpłynęło dnia 4.02.97 1.
16674197
T: M-894/4592

Pan Walerian MAŃKOWSKI urodził się 26 marca 1892 roku w Kozubcu pow. Września z ojca Ludwika - powstańca z 1863 r. i matki Józefiny w domu Pawlak. Od 6 do 12-tego roku życia chodził do szkoły powszechnej w Miłostawiu, a następnie do gimnazjum w Gnieźnie. Mając 20 lat został powołany do wojska niemieckiego. W roku 1918 dostał się do niewoli angielskiej. W roku 1919 zgłosił się do armii polskiej we Francji gen. Hallera, z którą w 1919 roku powrócił do Polski. W wojsku polskim w stopniu porucznika ^{stał} przebywał do 1930 roku. Po wyjściu z wojska pracował jako urzędnik z Zarządzie Miejskim w Wydziale Finansowym, a w roku 1939 objął stanowisko kierownika Klinkierni-Cegielni w Toruniu na Rudaku.

W 1939 roku został zmobilizowany i objął dowództwo jednej z kompanii batalionu JUNAKÓW. W czasie kampanii wrześniowej dotarł z JUNAKAMI nad Bzurę, a następnie z częścią z nich poprzez Puszcę Kampinowską dotarł do Warszawy, gdzie walczył w jej obronie, aż do kapitulacji. Po kapitulacji Warszawy w dniu 30 września 1939 roku w cywilnym ubraniu, na rowerze, powrócił do Torunia. Po przybyciu do Torunia poszedł zameldować się i otrzymał polecenie zgłoszenia się do Gestapo celem przyniesienia zaświadczenia, że władze niemieckie nie mają do niego żadnych zastrzeżeń. Zaświadczenie takie otrzymał. W tym czasie Gestapo rozpoczęło już aresztowania [?] Polaków i wyrzucania ich z mieszkań oraz osadzania niektórych w forcie VII.

Cerkiewicz - Cerkiewicz

Pewnego dnia w październiku 1939 roku mjr. Cerkiewicz zaprosił go do siebie. W trakcie prowadzonej rozmowy mjr. zaproponował pracę konspiracyjną celem zorganizowania patriotów polskich. W owym czasie sporo [?] Polaków przeszło na stronę niemiecką; byli to tzw. konfidenti, którzy wyrządzili innym [?] Polakom b. wiele złego. Do takich konfidentów już w pierwszym okresie okupacji należeli Siudziński, Dolatowski, Juracek, Faltynowicz, Szpański i Żuchowski. Przed takimi jak oni należało innych Polaków ostrzegać. Praca konspiracyjna była b. trudna. W pierwszym okresie sprowadzała się do słuchania zagranicznych stacji radiowych i przekazywania zasłyszanych informacji dalej. Potem zaczęto wydawać gazetkę WOLNA POLSKA. Ofiary z tytułu wydawanej gazetki poniosły rodziny Rolafów, Masełkowskich, Moczyńskich i innych. Następnie ^{v v v} przystąpiono do organizowania pionu wojskowego. Do organizowania tego działu wyznaczono p.p. Szneidera i Błaszkiwicza, których w marcu i kwietniu 1940 roku ^{vv} Gestapo nakryło i pod zarzutem wysadzenia mostu kolejowego wraz z kilkoma innymi [?] Polakami osadziło w obozie koncentracyjnym. Mimo tych wpadek zgłaszali się nowi ludzie, którzy tę pracę prowadzili nadal. W pierwszych miesiącach 1940 roku odbyła się konferencja, na której oprócz p. Mańkowskiego był p. Kończewski, Dalkowski Roman, ^{vv} Orłowski Teofil, Tycner i Bolesław (pseudonim) - nazwiska nie znałem. Zebranie odbyło ^{vvv} się w mieszkaniu p. Tycnera. Tam uzgodniono, że dalszą pracę konspiracyjną prowadzić

będą pod hasłem GRUNWALD. Po zaprzysiężeniu i ślubowaniu na mękę i rany Chrystusa (w czasie przysięgi trzymano palce na krzyżu) zabrano się do dalszej konspiracyjnej pracy. Pod względem organizacji wojskowej miasto Toruń zostało podporządkowane p. Mańkowskiemu Walerianowi (wtedy już majorowi), który z kolei podzielił je na odpowiednie odcinki, i tak:

- rejon nr 1 wschodni: od Wisły do toru kolejowego podlegał p. Czachła, ✓
- rejon nr 2 od toru kolejowego do Szosy Grudziądzkiej podlegał p. Jaworskiemu, ✓
- rejon nr 3 od Szosy Grudziądzkiej do Szosy Chełmińskiej podlegał p. Raczkowskiemu, ✓
- rejon nr 4 od Szosy Chełmińskiej do dworca Toruń-Szkolna podlegał p. Wierzbickiemu, ✓
- rejon nr 5 od dworca Toruń-Szkolna do Wisły podlegał p. Brzeskiemu, ✓
- rejon nr 6 od Wisły Nieszawka-Podgórz do poligonu podlegał p. Limkowskiemu, ✓
- rejon nr 7 od poligonu Stawki-Rudak do Wisły podlegał p. Majkowskiemu, ✓
- rejon nr 8 - odcinek śródmieście podlegał p. Czerwińskiemu, ✓
- poza tym został utworzono oddział do obrony Wisły, którym dowodził p. Urbaniak oraz ✓
- oddział do spraw socjalnych, którego dowódcą był p. Tonaś. Tonaś ✓

Do Komendy Miasta należeli jeszcze p.p. Brewka, Czajkowski, Nowak, Kamiński, ✓ ✓ ✓ ✓
Włodarczyk, Bylicki, Ługiewicz, Szwalbe i wiele innych. Ponieważ organizacja ✓ ✓ ✓ ✓
posługiwała się systemem trójkowym i pseudonimami dlatego, tak wiele prawdziwych nazwisk jest nieznanych. Każdy z wymienionych dowódców miał specjalne polecenia i dysponował znacznymi siłami, np. rejon nr 1 miał 174 ludzi i obsadę wojskową na 3 komp. piechoty. Inspekcję przeprowadzał Bolesław i Karol (pseudonimy). Oprócz wojskowej organizacji były wybrane władze państwowe i samorządowe. Sprawy te prowadził p. Ciesielski, oraz nadzorował p. Przybyła.

Po zakończeniu prac organizacyjnych przystąpiono do organizowania broni i amunicji. W tej dziedzinie uzyskano b. dobre wyniki. W następstwie zmagazynowania większych ilości materiałów wybuchowych, przystąpiono do roboty dywersyjnej, i tak: wysadzenia w powietrze magazynów przy ul. Jerzego, wysadzenia mostu kolejowego, zniszczenia młynów i przecinania drutów telefonicznych. Przygotowywano się również do budowy stacji radiowej (nadawczo-odbiorczej) i właśnie wtedy w toku największego nasilenia prac, w pierwszych dniach listopada 1940 roku aresztowano cały dział wywiadowczy. Aresztowano całą rodzinę Jackowskich, Przybyszewskich, Przybyła i innych. W dniu 18 listopada 1940 roku poprzez Brodnicę aresztowano i toruński dział wojskowy, w tym p. Mańkowskiego oraz przedstawiciela władzy cywilnej, którym był p.

- 3 -

Ciesielski. W toku dalszych aresztowań rozbito w całości organizację GRUNWALD, która miała w swych szeregach kilkanaście tysięcy ludzi. Pan Mańkowski po torturach jakie przeszedł w czasie śledztwa na Gestapo w Toruniu i Grudziądzu został skazany do Koncentracjon Lager Stutthof. Z obozu powrócił w 1945 roku. Po powrocie zaczął pracę w Cegielni Miejskiej na Rudaku na stanowisku jej kierownika. W styczniu 1947 roku zgłosił swój akces do Polskiego Związku Więźniów Politycznych, Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. Legitymację związku otrzymał 20.03.1947 r. W roku 1948 przeszedł do pracy w Zarządzie Miejskim - Wydz. Finansowy na stanowisko Naczelnika Wydziału, by w 1953 roku przejść do pracy do Miejskiej Gazowni, gdzie pracował do 1958 roku w charakterze księgowego. Na początku 1958 roku przeszedł na emeryturę i wkrótce potem, bo w kwietniu tegoż roku zmarł. W między czasie, bo pismem Komendy Naczelnej Polskiej Armii Ludowej (L.dz. 74/44) został potwierdzony jego awans wojskowy do stopnia majora. Ponadto udzielał się społecznie jako przewodniczący Komitetu Rodzicielskiego LO im. M. Kopernika, nadto był przewodniczącym Komitetu Budowy Szkół (tysiąc szkół na tysiąc lecie Polski). W ramach tegoż Komitetu zbudowano szkołę w Toruniu przy ul. Bema.

Tadeusz Czyżniewski
Tadeusz Czyżniewski

Torun, ul. Jasna 3

Uwaga:

Informacje pochodzą z dokumentów i zapisów w archiwum rodzinnym H. Mańkowskiego

*Wzrost: Dariusz Martini
Torun*

4.
Tomis, dnia 28 lipca 1949.

Zy cioty

Urodziłem się 26 marca 1892 r. w Korubru powiatu
bucowińskiego w ojca onarę i powiatnia a 63 rokiem
Ludwika i matki Józefy z domu Pawlak. Do
6 roku życia mieszkałem do szkoły powszechnej w składowie,
niezależnie od 12 roku do gimnazjum w Sieremiu. W 20 rokiem
życia powiatny zastęp do wyjazdu muniicyjskiego. Po przyjeździe
pierwszej wojny światowej dostaliśmy się w 1918 r. do niemieckiej
angielskiej szkodę sformułem się w roku 1919 do armii
polskiej we Francji a w roku 1919 powróciłem do kraju.
Dalej uczestniczyłem w wojnie polskiej jako kawalerz oficer
do roku 1930. Po wyjeździe z wyjątkiem wstąpiłem do Ławca
Kijowskiej i Tomis jako Międzywojeńca po odbytych kursach
dla przeszkolenia w zakresie wstąpiłem do Ławca
Kijowskiej i Tomis jako Międzywojeńca po odbytych kursach
dla przeszkolenia w zakresie wstąpiłem do Ławca
Kijowskiej i Tomis jako Międzywojeńca po odbytych kursach
1938 objeżdżając stacjonarno kierownictwa Kijowskiej i Bucowi-
nie. Tomis.
W roku 1939 zastąpiłem z mobilizacją i po odbytych kursach
w Tomis do Warszawy, powróciłem do Tomis aby dalej
prowadzić partyzancką pracę na jej terenie. W 1940 r. zastąpiłem
później Gestapo acentorami i pracownikami w obozie Koncentracyjnym
w Stutthofie. Po powrocie z obozu w 1945 roku objeżdżając najpierw
stacjonarno kierownictwa Kijowskiej i Bucowi-
nie, następnie finansowego i Zarządu Międzywojeńca w Tomis, którego
to stanowisko spełniałem ^{funkcję} do dnia dzisiejszego.

Valerian Maciejowski 14

Mańkowski Walerian ps. "Groźny" (1892-1958), urzędnik samorządowy, komendant pionu wojskowego organizacji konspiracyjnej "Grunwald" na miasto i pow. Toruń.

Urodzony 26.III.1892 r. w Kozubcu k. Wrześni, syn Ludwika i Józefy z d. Pawlak. Ojciec walczył w powstaniu 1863 r. Początkowo uczył się w Miłosławiu d. pow. Września, następnie w gimnazjum w Gnieźnie. W 1912 r. został powołany do wojska niemieckiego. Brał udział w I wojnie światowej, w 1918 r. dostał się do niewoli angielskiej. W 1919 r. wstąpił we Francji do armii gen. J. Hallera, z którą w tymże roku wrócił do kraju. Do 1930 r. służył w 63 pp w Toruniu, z którego odszedł w stopniu por. Początkowo pracował jako urzędnik w Wydz. Finansowym Zarządu Miejskiego w Toruniu. W 1939 r. przeszedł na stanowisko kierownika Klinkiarni-Cegielni na Rudaku. Zmobilizowany w 1939 r., dowodził Komp. Junaków, z którą walczył nad Bzurą, a następnie w obronie Warszawy. Dnia 30.IX.1939 r. wrócił do Torunia. W październiku tegoż r. nawiązał kontakt z mjrem M. Cerklewiczem odtwarzającym na Pomorzu, rozbitą wskutek działań wojennych sieć organizacji dywersyjno-sabotażowej "Grunwald". W listopadzie 1939 r. postanowiono przekształcić "Grunwald" w konspiracyjną org. cywilno-wojskową, prowadzącą przygotowania do powstania. Jako członek sztabu "Grunwaldu" M. brał udział w zebraniach organizacyjnych, które odbywały się m.in. w mieszkaniu Schneiderów przy ul. Grudziądzkiej 55. Od wiosny 1940 r. pod ps. "Groźny" pełnił funkcje kmtda pionu wojskowego "Grunwaldu" na miasto i pow. Toruń. Podzielił miasto na 8 rejonów, zorganizował 7 kompanii bojowych (przewidywany stan ok. 340 ludzi), mianował d-ców komp. oraz utworzył specjalne oddziały - dywersyjny, do obrony Wisły, do spraw socjalnych. Z

6.

chwila zakończenia prac organizacyjnych, M. zajął się kwestią gromadzenia i magazynowania broni i amunicji, opracowywania działań dywersyjnych (m.in. przeprowadzono akcje przecinania drutów telefonicznych, wysadzenia magazynów przy ul. Jerzego, zniszczenia młynów), zbierania informacji wywiadowczych o charakterze wojskowym, prowadzenie przygotowań do uruchomienia radiostacji wojskowej. Utrzymywał kontakt z oficerami tworzącymi struktury ZWZ (J.Chyliński) i ODR (S. Stankiewicz) na Pomorzu. Dalsza praca M. została przerwana wskutek masowej fali aresztowań przeprowadzonej przez Gestapo wśród członków KOP, "Grunwaldu" i ZWZ. Dnia 18.XI. 1940 r. został aresztowany trzon kierowniczy "Grunwaldu" - W. Ciesielski, R. Dalkowski, F. Włodarczyk, W. Mańkowski. Wskutek aresztowań trwających do wiosny 1941 r. "Grunwald" jako organizacja przestał istnieć. Mańkowski przeszedł ciężkie śledztwo na gestapo w Toruniu (18.-28.XI.) i w Grudziądzu (28.XI.40r. - 10.III.1941 r.). Ostatecznie wysłany został do obozu koncentracyjnego Stutthof, gdzie więziony był od 10.III.1940r. do 15.I.1945 r. - nr obozowy 10542. Dnia 27.I.45 r. uciekł z transportu ewakuacyjnego i 30. marca dotarł do Torunia. Wkrótce podjął pracę w Zarządzie Miejskim jako naczelnik Wydziału Finansowego. W latach 1953-1957 pracował w Gazowni Miejskiej, a od początku 1958 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 13.IV.1958r, pochowany został na cmentarzu parafialnym św. Jakuba w Toruniu.

AP AK

Je Moninhalie

Więże: Brogrem mapotom dbe TSB

Tysi egr.

7

Mańkowski Walerian ps. "Groźny" (1892-1958) komendant pionu wojskowego na miasto i pow. Toruń organizacji "Grunwald".

Urodzony 28.III.1892 r. w Kozubcu pow. Września, syn Ludwika, rolnika, powstańca z 1863 r. i Józefy z d. Pawlak. Naukę w gimnazjum rozpoczął w Miłosławiu woj. poznańskie, a następnie kontynuował w Gnieźnie. Powołany do armii niemieckiej 4.X.1913 r., służył w niej do chwili dostania się, w stopniu sierż., do angielskiej niewoli w dniu 18.VIII.1918 r. (brał udział w bitwie pod Ypres, odznaczony krzyżem żelaznym II kl. w grudniu 1918r.). Do wojska polskiego - armia gen. J. Hallera - wstąpił we Francji 29.I. 1919 r. i z armią tą powrócił do kraju. Praktyczną wiedzę wojskową uzupełnił kształcąc się kolejno w Warszawskiej Szkole Podchorążych (maj - sierpień 1920 r.) i w Centralnej Szkole Strzeleckiej w Toruniu (wrzesień 1923 - grudzień 1928 r.). Jako zawodowy oficer WP służył w 63 pp w Toruniu do 31.V.1930 r., do czasu przeniesienia w stopniu por. w stan spoczynku (na podstawie orzeczenia komisji wojskowo-lekarskiej). Jako cywil początkowo pracował w Wydziale Finansowym Zarządu Miejskiego w Toruniu. W 1939 r. objął stanowisko kierownika Klinkierni - Cegielni na Rudaku.

Z chwilą wybuchu wojny został zmobilizowany. Objął dowództwo komp. Junaków z Torunia, z którymi walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji stolicy, 30.IX.1939 r. powrócił do Torunia. Wkrótce, bo w październiku tegoż roku, nawiązał kontakt z mjr. M. Cerkiewiczem, odtwarzającym na Pomorzu struktury "Grunwaldu", jako organizacji o charakterze cywilno-wojskowym i przygotowującym do powstania. Mańkowski został powołany do pracy w sztabie "Grunwaldu", przyjął ps. "Groźny" i jako członek sztabu brał udział w zebraniach organizacyjnych (m.in. w

2

8

mieszkańcu Heleny i Edwarda Schneiderów przy ul. Grudziądzkiej 55). Wiosną 1940 r. objął funkcję kmdta pionu wojskowego "Grunwaldu" na teren miasta i pow. Toruń. Zajął się organizacją struktur "Grunwaldu" na tym terenie: podzielił miasto na osiem rejonów, zorganizował siedem kompanii bojowych i wyznaczył ich dowódców, a także utworzył oddziały do zadań specjalnych (dywersyjne, do obrony Wisły, do spraw socjalnych). Zakończywszy wstępne sprawy organizacyjno - kadrowe, Mańkowski zajął się sprawami: zdobywania, gromadzenia i przechowywania broni i amunicji, opracowywania działań dywersyjnych, zbierania informacji o charakterze wojskowym, prowadzeniem przygotowań do uruchomienia radiostacji wojskowej. Nawiązał i utrzymywał kontakt z oficerami organizującymi strukturę ZWZ i ODR na Pomorzu tj. z Józefem Chylińskim i Sylwanem Stankiewiczem. Dalsza działalność konspiracyjna Mańkowskiego została przerwana wskutek fali aresztowań przeprowadzonej przez gestapo wśród kierownictwa "Grunwaldu" - dnia 18.XI.1940 r. zostali aresztowani: Wacław Ciesielski, Roman Dalkowski, Franciszek Włodarczyk, Mańkowski. Aresztowania trwające do wiosny 1941 r. doprowadziły do ostatecznego rozbitcia struktur tej organizacji. Mańkowski przeszedł ciężkie śledztwo w toruńskim gestapo w dniach 18 - 28. listopada 1940 oraz w Grudziądzu, w okresie od 28.XI.1940 do 10.III.1941 r.. Po śledztwie osadzony został w Stutthofie i więziony tam od marca 1940 r. do 15.I.1945 (nr obozowy 10542). W dniu 27.I. 1945 r. uciekł z transportu ewakuacyjnego i pod koniec marca wrócił do Torunia.

Początkowo podjął pracę jako kierownik kliniki miejskiej, następnie w 1946 r. został naczelnikiem Wydziału Finansowego w Zarządzie Miejskim, a w latach 1953 - 1957 pracował w Gazowni

Miejskiej. Społecznie działał jako przewodniczący Komitetu Rodzicielskiego LO nr I w Toruniu oraz jako przewodniczący Komitetu Budowy Szkół. Na początku 1958 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 13.IV.1958 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym św. Jakuba.

AP AK T.: Bednarski A., Gruss J., Mańkowski W., Przybyła A., Schneider E., Sznajder H. (vel. Schneider); AP Toruń, Akta MRN i ZM 1940-50, sygn. 872, s.102; Rel.MSt. t.XX, s.161; t.XXII, s.141; Ciechanowski, Ruch oporu...; Gąsiorowski A., Geneza..., s.72,73, 80; Sł. Konsp. Pom..., cz. 1; cz. 3

Hanna Maciejewska-Marcinkowska

1/2. Dokumenty dotyczące reletona: Mańkowski Waleriom

1. Świadcstwo z 7. 11. 1928r., kser. oryg. k. 1 s. 1
50 L VIII (Toruń)
2. Wyciąg z rozkazu dziennego z 12. 11. 1927,
kserok. oryg. k. 1 s. 2
3. Wyciąg z zeszytu ewidencyjnego
z 12. 07. 1930, kser. oryg. k. 1 s. 3
4. Gnf. o przebiegu służby wojskowej z
22. 12. 1930 w j. niemieckim, kserokop. oryg. k. 1 s. 4
5. Pismo z obozu Stutthof do Gertrudy
Mańkowskiej z 27. 03. 1941, kser. oryg. k. 1 s. 5
6. Pismo PAŁ o mianowaniu me mjr.
z dn. 10. 01. 1945r., kser. oryg. k. 1 s. 6
7. Legitymacja PAŁ nr 918, kserokop.
oryg. k. 2 s. 7-8
8. Leg. Odszaki Grunwaldzkiej, kser. oryg. k. 2 s. 9-10
nr 108653

Dowództwo Okr. Korp. Nr. VIII.

(TORUŃ).

ŚWIADECTWO.

Komisja egzaminacyjna dla oficerów przy D. O. K. VIII. stwierdza, że Pan

Pomurnik Walerjan Marichowski
63 r. w.

przystąpiwszy w dniu *6 i 7 listopada 1923* do egzaminu z nauk o Polsce, uczynił zadość wymaganiom, wykazując dostateczny zasób wiadomości z języka, literatury, historii politycznej i wojennej oraz geografji Polski w zakresie szkoły średniej.

Toruń, dnia *7 listopada 1923 r.*

Egzaminatorowie:

Z języka i literatury polskiej

Adam Mianurk

z historii politycznej Polski

Adam Mianurk

z historii wojennej Polski

z geografji Polski

Mich. Hagier

Przewodniczący:

Froszyński
Kpt. Szt. Gen.

Delegat Oddr. III. Str. Gen.
Prz. Oddr. III. Str. Tabu D. O. K. VIII

10 2.

Rudziński

Dowództwo 63. pułku piechoty

Toruń, dnia 12. listopada 27. r.

Wyciąg z rozkazu Dziennego pułku Nr. 249/27.

kt. 2. pochwała.

Por. Mańkowski Walerjan będąc w pułku prawie 7. lat dał się poznać jako sumienny pracownik, zrównoważony ofic. pełen ambicji i chętny do pracy. - Pułk traci w nim oficera który na wszystkich stanowiskach jakie zajmował w pułku wywodził się zawsze należycie ze swych obowiązków - i dobrego kolege. - Dziękując mu w imieniu służby życzę również mu uznania na nowem stanowisku. -

Dowódca 63. pułku piechoty

Za zgodność wyciągu
Oficer ewid. pers. 63. pp.

(-) Lubicz-Sadowski
pułkownik

Soika
Soika /
porucznik.

z zeszytu ewidencyjnego por. w st. spocz. MIANKOWSKIEGO Walerjana, syn Ludwika i Józefy z PAWLAKOY urodz. 26.III.1892r. w Miłosławiu pow. Wrzesnia Wojev. Poznańskie zam wyzn. rzymp.kat. narodowość polska, żonaty, dwoje dzieci.
 Wykształcenie cywilne: 7 klas gimnazjalnych, zawód cyw. rolnik
 Wykształcenie wojskowe: Warszawska Szkoła Podchorążych od 6.V.1920r. do 21.VIII.1920r. Centralna Szkoła Strzel. w Toruniu od 18.IX.1920r. do 23.XII.1928r. wynik pomysłny. Władza językami obcymi: niemiec. Posiada ordery i odznaczenia. Medal Pamiątkowy za Wojnę i Medal Dzielętolecia i Niedostępności. Rozkazem D.U.Gen.Pomorz. Wydział III.a. l.dz. 47457/1214 udzielono por. MIANKOWSKIEMU pochwały. Do armji niemieckiej wstąpił 4.X.1918r. i służył w niej do 18.VII.1918r. Od tego czasu przebywał w niewoli angielskiej. Do wojska polskiego wstąpił dnia 29.I.1919r. i służył do 31.V.1930r. t.j. do czasu przeniesienia go w stan spoczynku na podstawie orzeczenia Komisji wojskowo-lekarskiej.

Toruń, dnia 12.11.1930.

Wyciąg

CHWAZ

kapiten

Wyciąg referatu Pers.O.K.VIII.

~~Büro für Kriegs-Stammrollen~~

St.f.I Nr. M. 254/30 139

Bei Rückfragen ist diese
Bescheinigung beizufügen

Militär-Dienstzeitbescheinigung*)

über den Sergeanten Valerian Mankowski

geboren am 26.3.1892 in Kozubies

1. Dienstverhältnisse:

a) vor dem Kriege: 5.10.1912 2./Ulan.Regts.Nr.9
20.12.1913 z.et. asm. Gefreiten

b) nach Eintritt der Mobilmachung:

2.8.1914 zum Stabe der 3.Jnf.Div.
25.10.1915 Ers.Esk.Ulan.Regts.9
19.12.1915 1./Ulan.Regts.9
29.12.1917 zum etatsm. Unteroffizier
4.4.1918 zum Sergeanten, Aug.1918 z.9./J.R.62
18.8.1918 in englische Gefangenschaft.

Entlassen: 4. Februar 1919 aus englischer Gefangenschaft freigelassen (den polnischen Behörden übergeben).

2. Gefechts-handlungen bzw. Aufenthalt im Kriegsgebiet:

(anordnungsgemäß für jedes Jahr eine Kampfhandlung oder ein zweimonatiger Aufenthalt)

1914: 1. bis 18. 11. 1914 Kämpfe bei Ypern.

1915: 19.12.1915 - 11.6.1916

1916: Stellungsk.vor Riga

1917: 11.5.1917 - 2.5.1918

1918: Stellungsk.in Lothringen

3. Beförderungen: s.oben.

4. Orden: E.K.II.Kl.28.12.1916

5. Bemerkungen:

Vorstehende Eintragungen stimmen mit den Angaben der Kriegs-Stammrolle überein.

St.f.II Band II 272

Stammrolle 9./J.R.62 (Band 1208/1468).

Jm Auftrag.

*) Militärpässe werden bestimmungsgemäß nicht mehr ausgestellt.

Lagerkommandantur Stutthof
Aktz. 18/27.3.41

Stutthof, den 27. März 41

Lu. od 18 III 1940 do 30 III

Betr.: Häftling Velerian Mankowski Nr. 10542 1945 przebywał w obo-
Bezug: Ihr Schrb.v. 21.3.41

wie Koncentracja
w Stutthofie

An Frau
Gertrud M a n k o w s k i
T h o r n, Kantstr. 5
=====

Zu Ihrer Anfrage teilt Ihnen die Lagerkommandantur Stutthof mit,
dass der Obgenannte hier unter Nr. 10542 einsitzt. Die hier ein-
gehenden Geld-u. Briefsendungen, sowie Pakete, dessen Inhalt mit nur
unverderblichen Sachen versehen sein müssen, werden an den Häftling
ausgehändigt. Sämtliche Sendungen müssen ausser der vollen Anschrift
auch die Karteinummer tragen.

Der Lagerkommandant
i. V.

Reddig

SS - Hauptsturmführer cc

KOMENDA NACZELNA
Polskiej Armii Ludowej

M.p. 10 stycznia

L.dz. 74/44

DO

ob. Kapitała Charkowskiego

Rozkazem nr. 74/Org. 1944r. z dnia 18.XI.1944r. Pkt. 1 - 2
Kolega awansowany do stopnia . . . *majora* . . . . .

KOMENDANT NACZELNY P.

J. Pater
1-1
Generał Brygady

O. K. VIII.

odcisk palca

Pseudonim Żywiak

Przynależność org. P. A. L. (P. A. L.)

Od. 21. I. 1940 r.

Okaziciel niniejszego jest

Oficarem Polskiej Armii Ludowej

Wawrzyniec

placzeć [Signature] podpis [Signature]

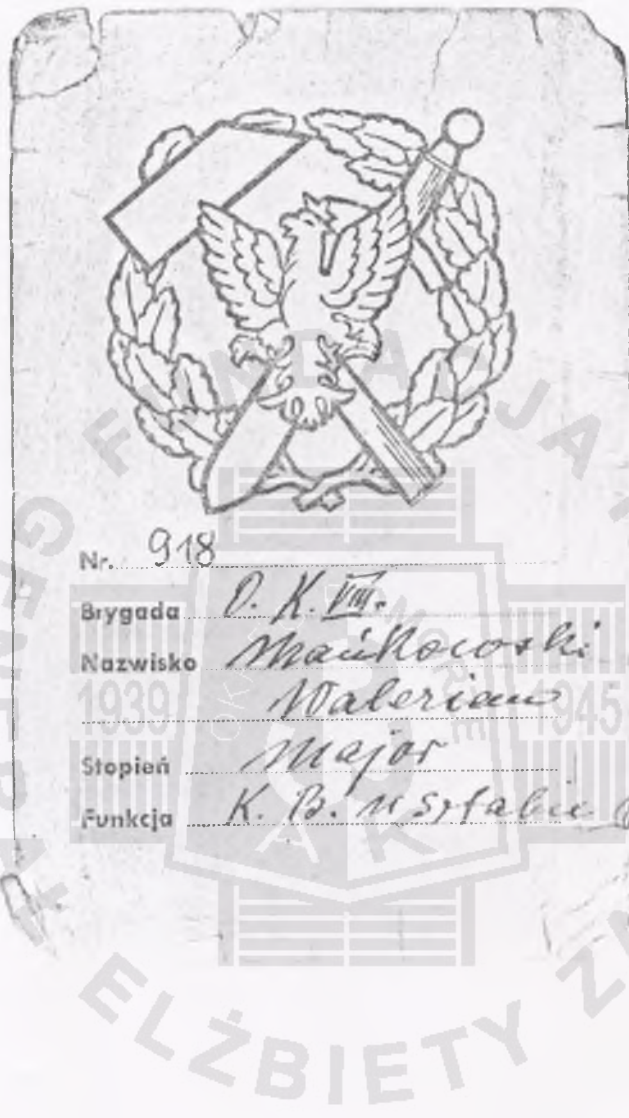
Data 18. I. 1940 r.

UWAGA!

POLSKIEJ ARMII LUDOWEJ

GENERALNA KASJERKA

WZBIETY

Nr. 918

Brygada P. K. VII
Nazwisko Mańkocski
1030 & 1045
Stopień Major
Funkcja K. P. n. syfalic

15. V. 37 - 1. XI. 37 O. Z. O. T.
 10. VIII. 45 - 7. XII. 45 S. P.
 7. I. 47 - 15. 12. 48 P. P. P.
 15. 12. 48 -

Projekt i druk Wojsk Instytut Geograficzny Warszawa 1946

RZECZPOSPOLITA POLSKA
 NACZELNE DOWÓDZTWO
 WOJSKA POLSKIEGO

LEGITYMACJA
 ODZNAKI GRUNWALDZKIEJ

10

FRAGMENT Z OBRAZU „GRUNWALD” JANA MATYJKI

W ROKU 1410 dnia 15 lipca połączone wojska polskie, litewskie, smoleńskie, kijowskie, czeskie i morawskie, silne swoją jednością stoczyły na polach Grunwaldu zwycięski bój z śmiertelnym urogiem Szwabszczyzny – krzyżakami.

W ROKU 1945, kiedy bohaterstwa walki Narodu polskiego kierowała Krajowa Rada Narodowa, żołnierze polscy walcząc ramie przy ramieniu z żołnierzem radzieckim stanął z nim jako zwycięzca nad gruzami Berlina.

Na uszyskanych polach walki i na ziemi ojczystej Polacy zmagali się przez blisko 6 lat po bohatersku ze swym odwiecznym urogiem. Po latach ciężkiej walki z niemyślną, narodu młójącą urolnosc, z utratkimi Związkiem Radzieckim na czele, rozgromili Niemcy, ratując świat przed barbarzyństwem faszystowskim. Drugi Grunwald przyniósł ojczyźnie wolność, demokrację i powrót Ziemi Zachodnich do Macierzy.

Odnaka Grunwaldzka jest symbolem zwycięstwa nad Niemcami.

ROZKAZEM Z DNIA 22 LIPCA 1945 ROKU
NACZELNY DOWÓDCA WOJSKA POLSKIEGO

nadał:

uczestnikowi walki zbrojnej z Niemcami
w latach 1939 - 1945

injr. Mankowski
Walerian S. Ludwika

ODZNAKĘ GRUNWALDZKĄ

Nr 108653

(Stanowisko)

Rozum Jan, kpt.
(podpis wręczającego)

(stopień)

Towar, dn. *23-XI* 1946 r.

10

1/3. Inne materiały dokumentacyjne: Krainkowski
Walerian

1. Deklaracja ostonkowska PZw. w Pol. Hitlerow-
skich Więziach... z 23. 01. 1947, kserokop. oryg. k. 2 s. 1-2

POLSKI ZWIĄZEK
ŻNIÓW POLITYCZNYCH HITLEROWSKICH WIEZIEŃ
I OBOZÓW KONCENTRACYJNYCH

28

1958 241606
DEKLARACJA CZŁONKOWSKA

Proszę o przyjęcie mnie w poczet członków Związku. Podzielam całkowicie zasady wyrażone w Statucie Związku. Zobowiązuję się być czynnym członkiem organizacji i ściśle wypełniać zarządzenia władz Związku.

1. Nazwisko *Mackowski* imię *Walerian*

Dla mężatek nazwisko panięskie

2. Imiona rodziców *Ludwika i Józefa ps. dr. Paweł, ojciec porucznik p. 1863r.*

3. Data urodzenia *26. III. 1892.* miejsce urodzenia *Miłostów*

4. Stan cywilny *ponały* zawód *przednik samorządowy*

5. Wykształcenie *średnie*

6. Miejsce zamieszkania do chwili aresztowania *Toruni, ul. Piastowa 5*

7. Czy brał udział w pracy konspiracyjnej (udział w org.) *tak w organizacji podziemnej*

'Grunwald' w Toruni

8. Data aresztowania i miejsce *18. V. 1940r. w Toruni*

9. Powód aresztowania: a) z łapanki

b) zakładnicy

c) przynależność do organ. konspirac. *Grunwald w Toruni*

d) inne

10. Nazwisko pod którym został aresztowany *Groźny*

11. W jakich więzieniach przebywał w jakim czasie *od 18. V. do 28. V. 1940 w Toruni*

od 28. V. 1940 do 10. III. 1941 w Grudziądzu od 10. III. 41 do 25. I. 1945 w Sztalhofe

12. Numer, względnie numery więźnia w obozie *nr. 10542*

13. Data wyjścia z obozu na wolność *w dniu 27. I. 1945r. oddaliśmy się od transportu ewakuacyjnego*

14. Data powrotu do kraju *30. III. 46r. powróciliśmy do Torunia*

15. Łączny czas pozbawienia wolności *4 lata i 4 miesiące*

16. Czy brał udział w pracach konspirac., samopomocowych, na terenie obozu, gdzie, w jakim czasie

17. Świadczenie stwierdzający pobyt w obozie czy więzieniu:

1. Nazwisko i imię Przybyła Adam
Miejsce zamieszkania Torun

2. Nazwisko i imię Lawinski Edmund
Miejsce zamieszkania Torun

18. Obecne miejsce pracy Zarząd Między w Torun

19. Obecne miejsce zamieszkania Torun. Rudaka Ogólna

20. Deklaruję składkę miesięczną złotych 20.- 25.-

Prawdziwość powyższego stwierdzam
własnoręcznym podpisem

[Signature]
podpis

Torun, dnia 23 stycznia 1947

Członkowie wprowadzający:

1. _____
2. _____

Decyzje zarządu: Przyjęto decyzja Zarządu z dnia
20. III 1947 [Signature]

Orzeczenie Komisji Weryfikacyjnej Koła:

Zweryfikowano dnia 10 II 1947
J. Miodowski
J. Jankowski

Orzeczenie Komisji Weryfikacyjnej Okręgu:

Okręgowa Komisja Weryfikacyjna
zatwierdza orzeczenie Komisji Weryfikacyjnej Koła Torun
wydane dnia 8 IV 47
[Signature] [Signature]

Orzeczenie Głównej Komisji Weryfikacyjnej:

Decyzja Zarządu Głównego:

UWAGI: _____

T: N: 891/1592 Pom.

Tomii

Manikowski Walerian

V. Karty informacyjne

№. 27

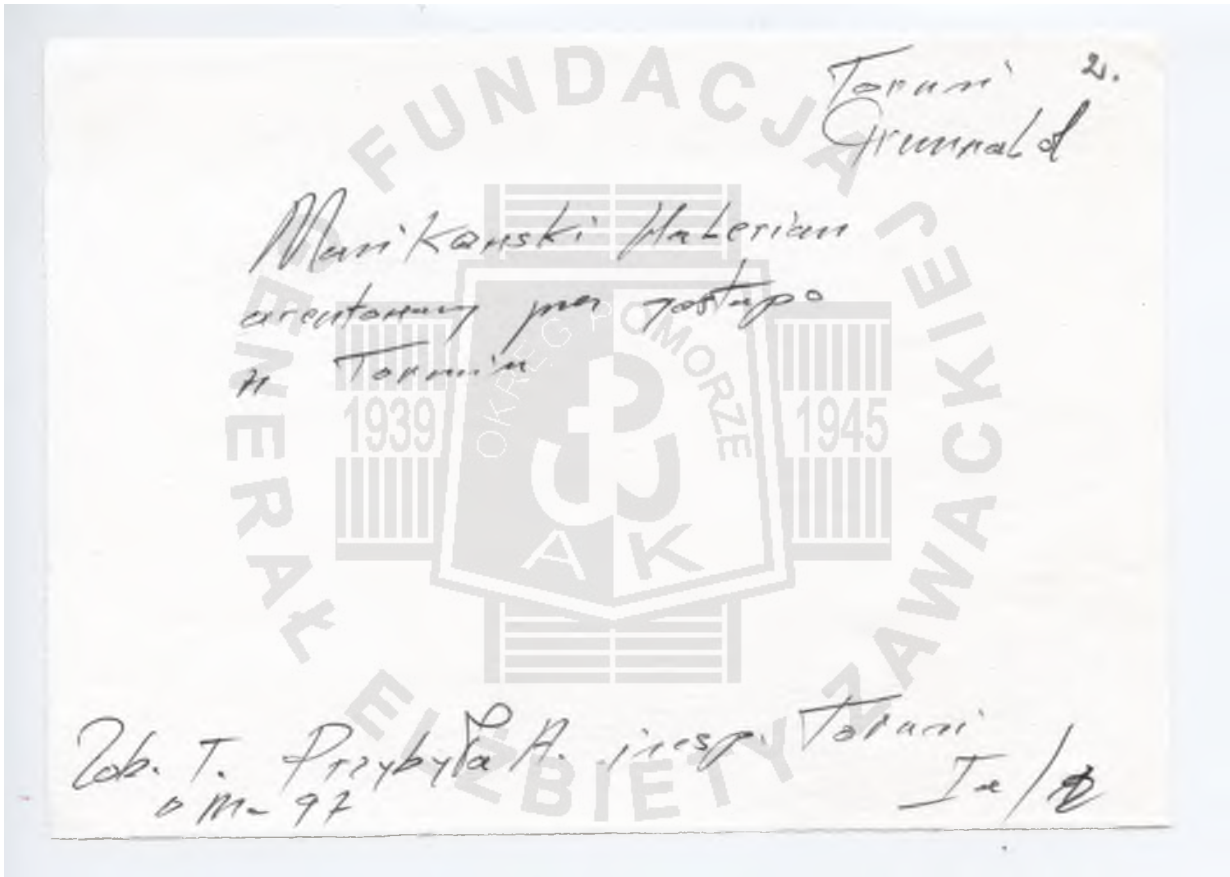

Toruń 1.
Grunwald
- Mańkowski Walerian
- por.
ps. "Grozny"

- Komendant go komosa "Grunwald"
w 1940r w Toruniu, podlegały mu kompanie
bojowe.
Frentowany 18. XI. 1940r.

A. Gersionowski, "Genera..." str. 72. 80
73

K. Hojd. /VI. 94r.

Toruni^{2.}
Grunwald

MariKański Malerian
czerotamny pna gostapo
H. Toruni

Zob. T. Przybyła H. iosp. Toruni
o m- 97 Ia/2

Grm. 3.

Mam Wojska Hosteniaw

Kmdt we uwrto i pou. Tomi witef H. Meikowki
Podrepi mironi Chlubnowi.
(Chlubnowi wydr. Wojskowa 14. 12. 1945 - jemu podrepi
komandacii 14. 12. 1945)

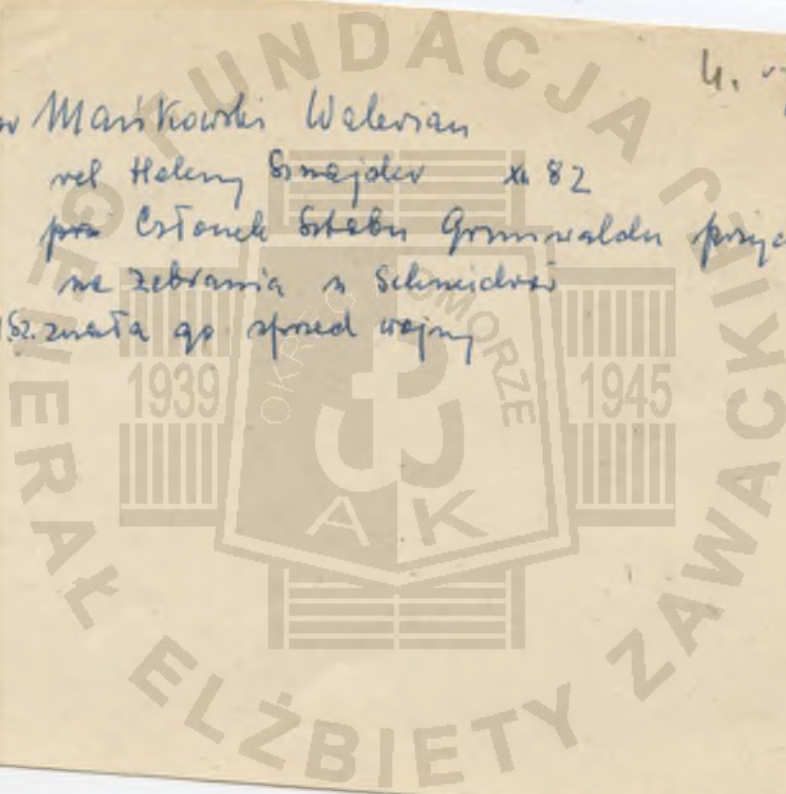
rob. T. Gmisiy, KO, I / sw. 73

pani Marii Kowalskiej Walerian
i Heleny Gmajder 21 82

pani Estery Gmajder Gornwaldowej przychodnią
na zebraniu z Schindlerami

H.S. zwróciła się przed wojną

4. Jermi
Gornwald

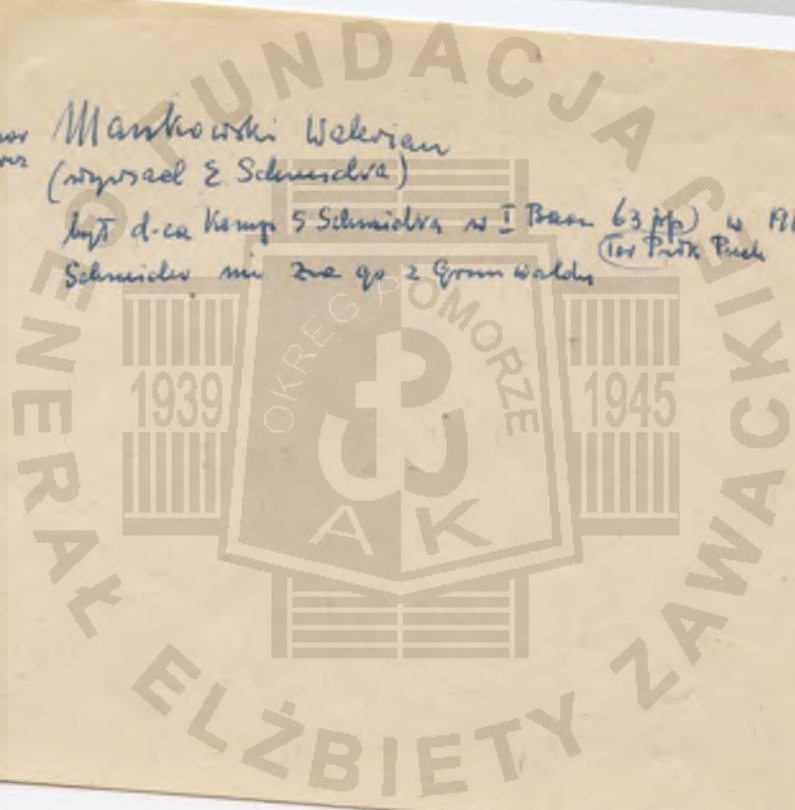

Term 5.

por
Mrz
Mankowski Walerian
(Myszał & Schmeidler)

list d-ca kempy S Schmeidla w I Braze 63 pp) w 1919 r
(1st Part Book
Schmeidler m. 2e go z Grom waldy

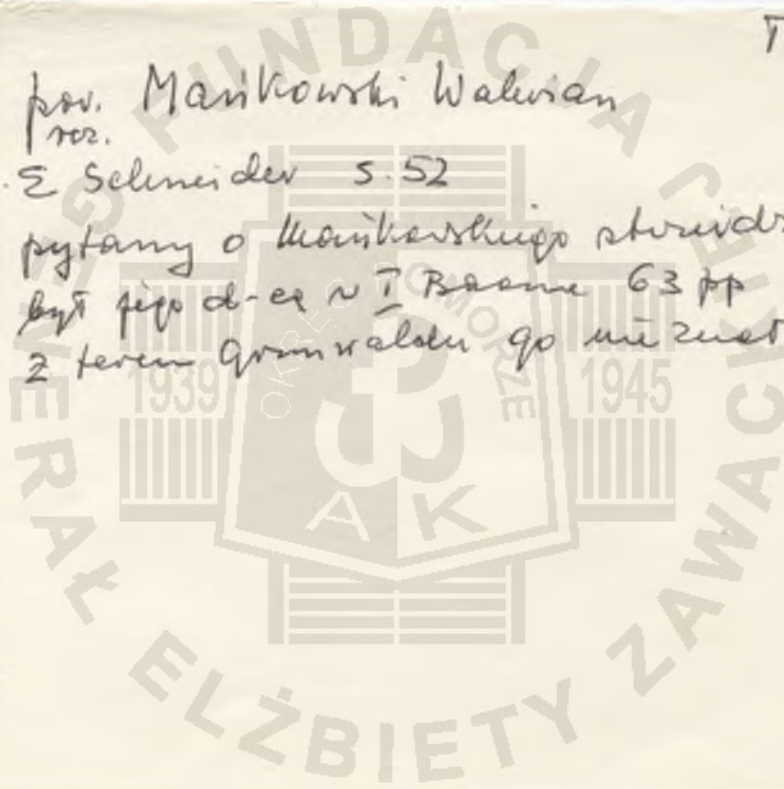
Tormi p.

por. Mańkowski Walisław

roz.

rod. E Selmeider 5.52

pytany o Mańkowskiego stwierdza, że
był jego d-er w 1. Basmie 63 pp
z terenem Gromradu 90 mi zwał

a/

7. TORUN
„GRUNWALD”

MANIKOWSKI HALBRIAN

Kmdt „Grunwald” na wiesto i pob. Torun - pion wojshy

Lob.t. Gruss Jozef - KO, M-24

8/21/94

Manikowski Malerian

8. ^{Wojciech}
Grunwald

brat redaktor w zbiorach organizacji
w mieszkaniu Schneiderów (zł Schneiderów)
przy ul. Gredzińskich 55 i w Garbary 13

T.: Schneider Helena, k. 5/2

KP-114/94

3. ^{Braci} Grunwald
Marianowski Walerian, por.
od wiosny 1940r., po wyjeździe majora Cyllkewicza
do W-ny został komendantem „Grunwaldu”;
od 1920r. był nr 63 pp w Tominiu;
aresztowany w listopadzie 1940r. i osadzony
w Stutthofie

red. Kłajzecz Bednarskiego — 11-21

KP-19/93

Mankowski Walerian

10. ^{Grom w alod}
Tarni

ps Grom in

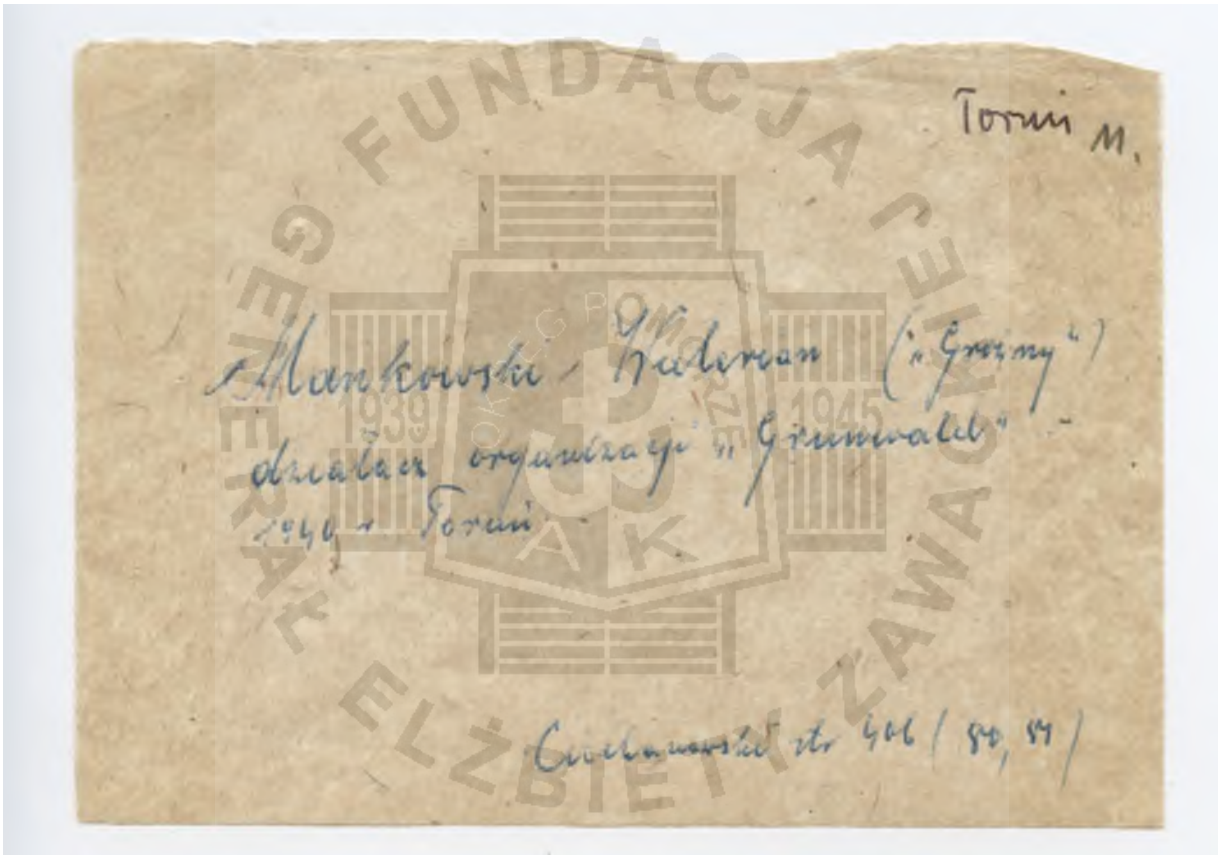
4 w 1940 Kontaktował się z Stanliwiewem
(wówczas w ODR) poprzez techników
Korzanowskiego, zony Korzanowskiej ^{Podany} z Grom w alod
oraz młodziaki Korzanowskiego, Korzanowa, Kudła
Mielniczy Podgórze

Mankowski awent

inf T Zabosty

K. Ciechanowski 4 wzmianki

Toruń M.

Mankowski - Wierwan ("Gromy")
działacz organizacji "Gromy" -
1940 - Toruń

Ciechanowski str 406 / 80, 81 /

12. Formi
Grunwald

Mankowski Walerian

Kontakt Chyliński z Grunwaldem

wpisany w książce w Wainiacie str 8

13. Tokin
Gusold

Marikowski Walery

Był na spotkaniu u Edwarda Szaj-
dera, przy ul. Gudziszskiej 55 wraz z
Wojewódzkim i Szychem Antonim, doko-
mywali obsady komend (IX 1939)

uf. w rel. ur. MT/HN/D/26 Mux. Olppowe
Tokin (A. Szydy)

por. Mankowski Walerian
ps. Gwiny

Gruszecki 14.
Toluni

p. Mankowski był m. in. w domu p.
gawoer i Statti ofia. Rodzic p. Mankowski
w którym kontynuacji i zimy, dźwięki. Co sta
karmić była przez Walerian, ale ona
nie o. diaboloidal opła przed awersyjami
na wachlarz. p. Mankowski opowiadał
o awersyjami i zwracał uwagę na ich
kolejność przygotowania do p. Mankowski
Mankowski m. in. p. Mankowski

6. IV 93

B. Szwed

++
par
Kundt Tormin & Uvanech
Wydział Historii

Mai'kowski Walerian

Tormin
Grunwald K.

awentowany na pocz. l. 1940 lub w Kenie
1939 r. przy prowadzeniu masakra
podoficera Czerwinski (był relacją zony W. Mai-
kowskiego), który wydał Mai'kowskiego
Mai'kowskiego i Czerwinski do Stutthofu,
gdzie Czerwinski zmarł a Mai'kowskiego
później - zmarł około r. 1955

inf. od p. B. Skrobaskiej - 1979

Mai'kowski był w kontakcie z Urbanowicz
Czerwinski w Tansai
zob. Cichomski str 85.

Manikowski Herman

Toni
Gmheld 16.

Wz. 26.03.1892 r., mieszkał w Łodzi
(Finensokop), bez grupy, żona

[Wykaz przesłania zopdu Mie. r. 1940-42.
Finensokop str 2 poz. 77]

Arch. Państwowe w Toruni,
źródło: AMR i ZM 1945-50, sygn. 872, str. 102.

HMM-P7

Monikowski Helman

Toni

17.

Kmdt ZWZ ? po wyłączeniu (14 Tonni).
Omszkowem 18.11.1940r. zmort ≈ 1967m

rob. T. Rel. Mst. tom. XX str. 161 (rel. A. Przybyły)

KMH-PT

Tomi
18.

Manikobli walmom

Por. samitowey podnes masoy d om 13 weli
af. "Gimmweldu" w X. 1941 or. , wewu o Dalborstun
Rouancu, pr. Gobelstun, smg. H. Troczp,
Licenstun. Dsedromy u Stuttthoie

Zb. T. 1. R. HST. tom XXII or. 141 (rd. B. Mzndlicgo)

JMM-PT

1a

19⁴⁹ FORUM
"GRIMMHALD"

MAN'KOWSKI WALERIAN

dob. t. Gruss Józef - KO, M-24

XII/94

Manikowski Walerian Tomi 20
Grunwald

Aresztowany, w akcji likwidowania
Grunwald Grunwaldu przez gestapo
18 listopada 1940 r. i osadzony
w Stutthofie.

art. Cechanowski H. "Pierwsze organi-
zacja konspiracyjna" (w): "Nipocław-
ski Tygodnik Katolicki" nr 46/97

Zob: teska problemowa Grunwald

Wyd. 1983

a

Tomii 21
PAW

Manikowski Walerian

członek Polskiej Armii Ludowej
- nr leg. 918; nr. 26.03.1892 r. w
Mitostawin.

zob. T: M-185/794 iz. 1/2 s. 3 Obiegatka
Stanisław, imp. Tomii

WŁ. IV 102

Mankowski Walerian

Toruń 22

komendant „Grunwaldu” na miasto i powiat
Toruń

zob. T. K.: 348/348 Pom. Brygadowa Waleria
s. 12, 33

MS IX'03

† Hainkowski Walerian
ps. „Groźny”
Tomii „Grunwald” 23

Gmelt org. „Grunwald” na terenie
Tomunia.

zob: pr. mgr. K. Besszynski, Poznańskie
org. Kosp. w m. Tomiu w l. 1939-45,
s. 35, bibl. Finol.

W.S. XII'04

† Mańkowski Walerian

Toruni
org. i granic
24

promenadant na miasto i
pow. Toruni.

zob. T. osob. Dmygłowa W.

L. 348/348 Tor. - „Notatki o
działalności PK...”, s. 5 (Imp. Bydł.)

RL. X 11'12

Manikowski Walerian, psr. „Groźny” Toruń
Grunwald 25

komendant pionu wojskowego w Toruniu organi-
zacji konspiracyjnej „Grunwald”; aresztowany 18 listo-
pada 1944 r.

Kob. Spis imienników „Grunwald”

s. IV/10-11

Ms VII/08

Mańkowski Walerian

Toruni

26

PAP

zob. Gąsiorowski A., Polskie
Armia Powstania..., Toruni 1997,
s. 36.

MA. T. 15

Manikowski Walerian

Toruni
IAG²⁷

ps. „Groziny”

zob. Chrzanowski B., Gasiornowski A.,
Steyer H., Polska Podziemna
na Pomorzu..., Gdańsk 2005,
s. 102, 365

Ms. T. 1/15

Janke opiewane

J. Mianinowski
wzrost 1887 r.

Wzrost:
Martin Dariusz

M-891/1592

Toruń
Grunwald

Mańkowski Walerian

Marikowski Walerian

